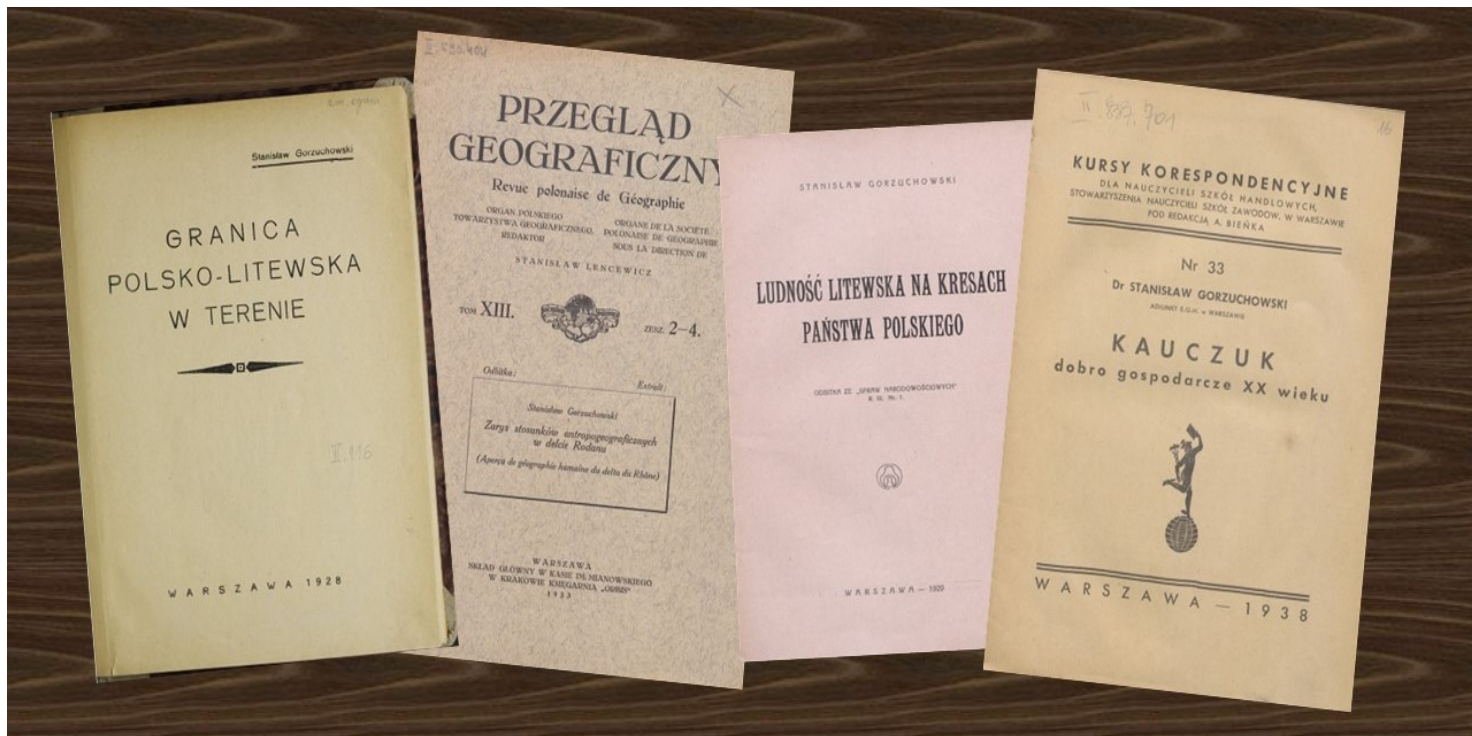

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/podziemie-antykomunisty/66819,Naukowiec-w-sluzbie-konspiracji.html>

Ze zbiorów cyfrowych Biblioteki Narodowej ("polona.pl")

ARTYKUŁ

Naukowiec w służbie konspiracji

OKRES HISTORYCZNY

(1918-1922) Odrodzenie Niepodległej (1922-1939) II Rzeczpospolita (1939-1945) II wojna światowa (1945-1948) Pierwsze lata Polski Ludowej

05.05.2020

Mimo podpisania 8 maja 1945 r. europejskich porozumień kończących II wojnę światową, w Polsce kontynuowana była walka o kształt polityczny kraju. Prowadzący ją żołnierze byli często tymi samymi ludźmi, którzy walczyli z

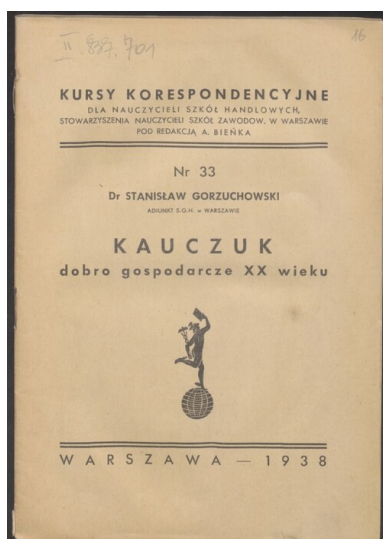
okupantami w szeregach Polskiego Państwa Podziemnego.

W 1945 r. w szeregach byłych żołnierzy Armii Krajowej zrodziła się inicjatywa stworzenia organizacji, która poprzez prowadzenie działalności politycznej miała zmienić sytuację w kraju.

WiN - Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji

2 września tr. na spotkaniu w Warszawie, byli przywódcy rozwiązanej Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj podjęli decyzję o powołaniu do życia nowej ogólnopolskiej organizacji pod nazwą Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji „Wolność i Niezawisłość” (WiN). Prezesem WiN, co miało podkreślać jej cywilny charakter, został płk Jan Rzepecki. Na spotkaniu wyznaczono komendantów poszczególnych obszarów i okręgów oraz stworzono zaczątki siatki terenowej. WiN powstał w oparciu o szkielet organizacyjny AK i DSZ.

W przedstawionych wytycznych programowych za jedyną drogę do zbudowania w Polsce sprawiedliwego ustroju, odzyskania niezawisłości kraju i swobód obywatelskich, uważał WiN przeprowadzenie wolnych i demokratycznych wyborów do ciał przedstawicielskich. Członkowie organizacji oczekiwali, że wybory poprzedzone zostaną usunięciem z kraju funkcjonariuszy NKWD i jednostek armii sowieckiej, wprowadzeniem wolności prasy i zrzeszania się, zniesieniem monopartyjności oraz likwidacją MBP i jego terenowych struktur. Organizacja deklarowała rezygnację z walki zbrojnej, choć gdyby zaszła taka konieczność, gotowa była ją podjąć. Z czasem okazało się, że działań takich nie udało się uniknąć.

Narodowej ("polona.pl")

WOJSKOWA
PROKURATURA OBRĘTKOWA
w Warszawie
No. Pr. 2.2390/41
data 22.XI.1941 r.

Do
Woj. Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
w Łodzi

-192-874/V dochodzenie
Na podstawie art. 143 §1 PKW polecony wniosek dołożony
Gorzuchowianom Stanisławowi i Mariannie Wł. 18999.

z art. 86 § 1 i 2 KKW.
skład:
dokonał ogłoszeń

Włodzisław Kozłowski
Ryszard
KOSZCZAK

Zbrodni początek... Z zasobu IPN

sygn. akt IV.49.49/41. WA..... 449
200

POSTANOWIENIE

dnia 23. Iwena. 1941 r.

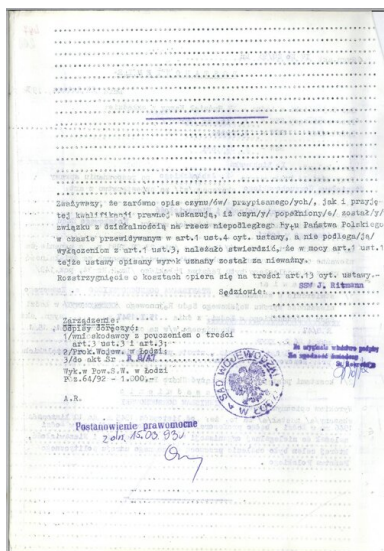
Sąd Wojewódzki w Łodzi - IV Sędziak Karny w składzie:
Przewodniczący SSW .. J. Kozłowski
Sędziowie: SSW .. J. Kozłowski
SSW .. T. Kozłowski

Protokolant: J. Kozłowski

Przy udziale Prokuratora .. J. Kozłowski po rozpoznaniu sprawy
Stanisław i Marianna Wł. 18999, skazanych w sprawie o art. 86 § 1 i 2 KKW.
w przedmiocie stwierdzenia nieważności wyroku .. J. Kozłowski
na podstawie art. 143 §1 PKW z dnia 23. Iwena. 1941 r. o zmianie na
niezależnego bytu Państwa Polskiego /Dz.U.Nr 34, poz. 149/
1/ stwierdzić w stosunku do Stanisława Wł. 18999
nieważność wyroku Wojewódzkiego Sądu Rajonowego .. J. Kozłowski w Łodzi
z dnia 19. Iwena. 1941 r. w sprawie o art. 86 § 1 i 2 KKW.
2/ kosztami postępowania obciążyć Skarb Państwa.

Wyrok ogłoszony w dniu 23. Iwena. 1941 r. w sprawie o art. 86 § 1 i 2 KKW.
1941 r. w Łodzi. Wobec prokuratora .. J. Kozłowski i Marianny Wł. 18999
niezależnego bytu Państwa Polskiego. Wobec prokuratora .. J. Kozłowski
niezależnego bytu Państwa Polskiego. Wobec prokuratora .. J. Kozłowski

...i próba wstępu do kary... Z zasobu IPN

...próba bez ciągu dalszego,
wstępu - bez rozwinięcia. Z
zasobu IPN

W przedstawionych wytycznych programowych za jedyną drogę do zbudowania w Polsce sprawiedliwego ustroju, odzyskania niezawisłości kraju i swobód obywatelskich, uważał WiN przeprowadzenie wolnych i demokratycznych wyborów do ciał przedstawicielskich.

Łódzki okręg WiN

Dla sprawniej realizacji założeń programowych potrzebne były struktury terenowe, w tym także w Łodzi – mieście, które na krótko przejęło stołeczną rolę w kraju. Łódzki okręg WiN wchodził w skład obszaru centralnego, obejmującego okręgi: białostocki, kielecki, lubelski i warszawski. Od września 1945 r. na jej czele stał Kazimierz Grenda ps. Gruda, mianowany przez płk Józefa Rybickiego ps. Andrzej na prezesa okręgu. Jego

zastępcą był Zbigniew Zakrzewski ps. Bryła, który od marca 1946 r. pełnił także funkcję szefa wywiadu okręgu. Gustaw Bransztetter ps. Janeczek, S-2, kierował działaniami organizacyjnymi i propagandowym.

Zbieranie informacji

Jednym z ważniejszych zadań członków WiN było zbieranie informacji na temat nastrojów politycznych w społeczeństwie oraz stanu gospodarki, w tym rozwoju przemysłu i zmian w rolnictwie. Interesowały ich także dane na temat stanu osobowego i lokalizacji budynków należących do wojska i służby bezpieczeństwa. Materiały te, przekazywane rządowi polskiemu w Londynie, miały pomagać w politycznej walce z komunistami. Gromadzenie informacji z różnych dziedzin wymagało stworzenia siatki wywiadowców mających orientację w tych zagadnieniach i reprezentujących różne grupy społeczne oraz zawodowe.

Profesor Gorzuchowski

W kręgu działaczy i współpracowników WiN nie mogło zabraknąć przedstawicieli inteligencji, która oprócz dostarczania informacji mogła kształtować myślenie młodego pokolenia. W szeregach WiN w Łodzi znalazł się prof. Stanisław Gorzuchowski – naukowiec, który oprócz wolności, ryzykował całą swoją dotychczasową karierę zawodową.

Był wilnianinem, urodził się 6 czerwca 1899 r. Pochodził z patriotycznej polskiej rodziny urzędniczej Ksawerego i Heleny z Wojtykiewiczów. Już jako młody człowiek brał czynny udział w życiu politycznym, w latach 1917–1924 r. należał do PPS. Służbę wojskową odbywał w 13 pułku ułanów z Ciechanowa. Przypadła ona na czas szczególnie: lata 1918–1920. A splot wydarzeń historycznych spowodował, że Gorzuchowski uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej i brał aktywny udział w walce o kształt granic Polski.

Jednym z ważniejszych zadań członków WiN było zbieranie informacji na temat nastrojów politycznych w społeczeństwie oraz stanu gospodarki, w tym rozwoju przemysłu i zmian w rolnictwie. Interesowały ich także dane na temat stanu osobowego i lokalizacji budynków należących do wojska i służby bezpieczeństwa.

Edukację rozpoczynał w rodzinnym Wilnie, ukończył tam szkołę powszechną oraz średnią. Po zakończeniu służby wojskowej wjechał do Warszawy i podjął studia w Szkole Głównej Handlowej (SGH). Nie poprzestał jednak na uzyskanym wykształceniu. Postanowił rozwijać swoje zainteresowania, dlatego w latach 1924–1927 studiował na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, na kierunku geografia. Od 1926 r. podjął pracę asystenta w katedrze geografii na SGH oraz prowadził samodzielne wykłady w Szkole Nauk Politycznych w Wilnie i Warszawie. Po uzyskaniu w 1927 r. dyplomu magistra pogłębiał w latach 1929–1931 swoją wiedzę z zakresu geografii kolonialnej w Instytucie Kolonialnym w Paryżu i Algierze, a następnie w sposób praktyczny podczas wyprawy geograficznej do masywu górskiego Ruwenzori w Ugandzie, której był uczestnikiem w latach 1938–1939. Wraz z antropologiem Edwardem Lothem, botanikiem Tadeuszem Wiśniewskim oraz alpinistami Tadeuszem Bernadzikiewiczem i Tadeuszem Pawłowskim zdobył osiem szczytów w tym paśmie górskim w tym trzy dotychczas nieznanne.

No. akt. _____

PROTOKÓŁ
przesłuchania podejrzanego

Loda _____ data 10.11. 1946 r.

Geleman Aleksander _____ Oficer Szkielet. Woj. Wzrądu

Republika Polska w Ł o d z i.

protokół w obwodzie podległym

Nazwisko i imię: Gorzuchowski Stanisław.

Imię rodzimie: Kwasery i Helena z Wojtkiewiczów.

Data i miejsce urodzenia: 6.6.1899r. Wilno.

Miejsce zamieszkania: Łódź ul. Nabużowska 75 b.m.l.

Narodowość: polska. Obywatelstwo: polskie.

Wykształcenie: rzymsko-kat. Z zawodu: profesor etnogeografii

Zawód: Wykładowca wyższe.

Przynależność do R.K.U.: _____ Stopień wojskowy: _____

Stosunek do służby wojskowej: 13 znak szlachecki 1918r.--Co Cieszanów.

Stan rodzinny: żonaty.

Stan majątkowy: nie posiada.

Obywatelstwo i wojsko: Kraję Niepodległości i POW.

Karchość: ze słów nie karany.

Pyt: Opowiedzisz krótko swój życiorys.

Odp: Studiowałem w SGH ukończony w Warszawie w 1925r. W 1927r. ukończyłem Wydział Handlowy na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W latach 1929-31 studiowałem w Paryżu i w Algierze w Instytucie Kolonialnym. Po powrocie do Kraju w 1931r. otrzymałem doktorat z geografii na Uniwersytecie Warszawskim. W roku 1937 otrzymałem habilitację z geografii i do wybuchu wojny do września 1939r. wykładałem na SGH i Uniwersytecie Warszawskim geografii gospodarczą i etnogeografię.

Pyt: W jakim stopniu zaangażowałeś się w politykę?

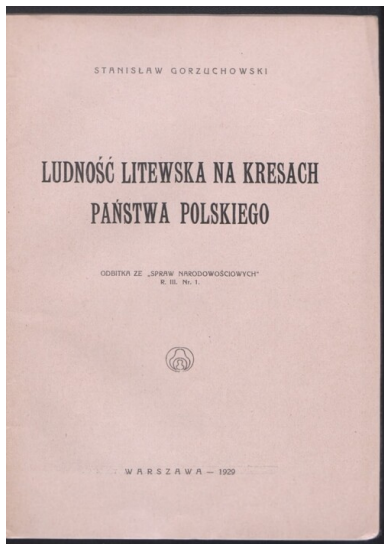
Odp: Od 1927-1928r. będąc w Wilnie należałem do PPS. Od 1928r. należałem do jednej z grup politycznych.

Pyt: Gdzie przebywałeś podczas okupacji niemieckiej i czy zajmowałeś się pracą?

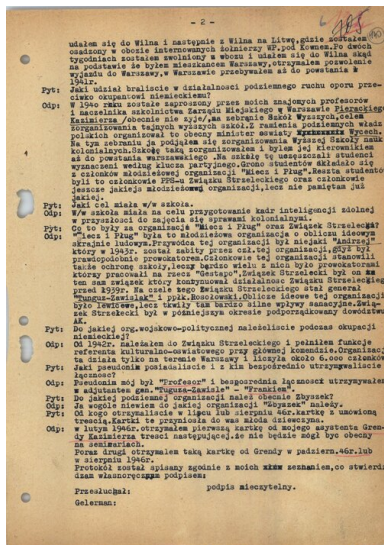
Odp: Gdy wojna wybuchła we wrześniu 1939r. udałem się w kierunku na Lublin. W Lublinie zostałem wciągnięty do WP, i z tamąd po ewakuacji

Form. 10. 1. 46. wydanie III

Ubecki protokół. Z przesłuchania, które miało być dowodem zdrady, a stało się - patriotyzmu prof. Stanisława Gorzuchowskiego. Z zasobu IPN

Ze zbiorów cyfrowych Biblioteki
Narodowej ("polona.pl")

"W 1940 ...podjąłem się
zorganizowania [tajnej] Wyższej
Szkoły nauk kolonialnych...". Z
zasobu IPN

PROTOKÓŁ PRZEŚLUCHANIA PODJEJAZDOWY
Of. śledczego, WUBP - w Łodzi Gelerman Alexander przewodniczący
podlegający Goruchowskiemu Szymonowi i Kozarzewskiemu.
/persochnia w aktach/

Pyt: O jakiego czasu znał Grenda Kasziera i co was z nim łączy?
Odp: Grenda Kasziera poznałem w Warszawie, był pasażerem 47 w następnym
Jednym był wózy stat asystenta przy katedrze geografii Grenda
Kasziera zgodził się do obserwacji WUBP i zgodził się przyjechać do
na stanowisko asystenta przy katedrze geografii Grenda Kasziera
na katedrze Geografii Kasziera do mała od czasu wyjazdu z Warszawy
da Kasziera posiada kwalifikacje do objęcia asystentury i czy ja się
spodziewa na niego Grenda Kasziera przedstawił mi zawieszonym od pro-
fessora Romana Bugajskiego stwierdzając, że on skończył studia geografi-
czne w Warszawie i posiada magisterskie dyplomy z podziałem tych na-
wiedzionych skojarzonym do rektora, że sądzam się na objęcie przez
Grenda Kasziera stanowiska asystenta przy katedrze geografii na WUBP
w Łodzi.

Pyt: Czy poza pracą na WUBP w Łodzi Grenda Kasziera miał jeszcze jakieg-
ś inną zajęcia także?
Odp: Grenda Kasziera obywatelstwo było zajęty na WUBP tylko weso lub odias
godzin tygodniowo. Poza tym pracował on w jakiejś średniej szkole w oko-
licach Łodzi, dochodziła idea to była szkoła i wiele nie wiem, wiem tylko
że spisywał się weso do podległego i na skutek tego samicelował samar-
ka na WUBP i ja byłem z tego powodu niezadowolony. Od czasu tego czasu
w Wielkopolsce w Łodzi w Łodzi, 1947-48 nie spotkałem się z Grenda
Kasziera dalej przystawo, stanowisko asystenta przy katedrze geografii
gospodarczej.

Pyt: Jakie stosunki łączyły was z Grenda Kasziera po stosunkami szlacho-
wymi?
Odp: Poza tym stosunkami szlachowymi nie miałem z Grenda Kasziera nie łączył
był on z nami kilka razy, ale tylko w związku z jego pracą.

Pyt: Jakże podczas okupacji przebywał Grenda Kasziera i czy się zajmował
dokładnie gdzie przebywał i co robił Grenda Kasziera podczas okupacji
niemieckiej?
Odp: Przebywał tylko, że sądził w jakiejś tajnej średniej szkole
w Warszawie, mając się do siebie iżem iżem sw. w Łodzi.

Pyt: Poza ostatni widział się z Grenda Kasziera w mie w mieszkaniu
w ostatnim dziale pasażerem 46r. Był prosił mnie o pomocowanie
go z jakiegoś czasu do stanowisko asystenta przy katedrze geogr-
gospodarczej WUBP w Łodzi. Powiedziałem mu wówczas, że to odesmie nie
możemy.

Pyt: Do jakiej organizacji politycznej Grenda Kasziera należał podczas
okupacji i do jakiej należy obecnie? Co odesmie o nie bliższego powe-
dzieć?
Odp: Do jakiej org. politycznej Grenda Kasziera należał podczas okupacji
lub do jakiej należy obecnie nie jest mi znane. Nie też Komunistę
o nie nie mogę nie powiedzieć.

Pyt: Na jakie tematy rozmawialiście ze Szymonem Kozarzewskim podczas spotka-
nia z nim?
Odp: Ze Szymonem Kozarzewskim spotkałem się اولین po wojnie, iżem o
pięć razy. Na dwóch z tych spotkań rozmawiałem o Afryce, o swoich podrózkach
do Afryki. Na moją wypowiedź o moich przygodach, Szymon mi
zabiegł prosił mnie bym mu sześdzieli w Urzędzie Kwaterunkowym
jakaś grupę w związku z jego wspomnieniami, ale ja nie chciałem nie
przygotować sobie, Szymon mi prosił mnie o protokół dla Kuzynki
tego Kuzynki Szymon, które odesmie bym przyjechał do Łodzi, Szymon-
Kozarzewski.

Pyt: Jakże rozmowy prowadziliście ze Szymonem Kozarzewskim na tematy polit-
cznej?
Odp: Na tematy polityczne sądzę, że rozmawiałem z Szymonem Kozarzewskim nie prowa-
dziłem.

Pyt: Czy Kozarzewski Szymon łączył on was jakieg-ś informacji?

"...mówiliśmy o Afryce, o moich
podróżach do Afryki...". Z zasobu
IPN

- 2 -

Odp: Kozarzewski Szymon nie sądził ani nie prosił bym mu uścislił.
jakieg-ś informacji.

Protokół został spisany zgodnie z moim wspomnieniem, o stwierdzeniu
właścicielom podpisem:
Goruchowski.

Przedłuchał
Gelerman A.

"Prześluchał Gelerman A.". Z
zasobu IPN

Po powrocie do kraju związał swe naukowe losy z Uniwersytetem Warszawskim. Tam napisał pracę doktorską, a następnie w roku 1933 zdał egzamin doktorski. Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 1937 r. na tym samym uniwersytecie. Do września 1939 r. wykładał na Uniwersytecie Warszawskim geografę gospodarczą i antropologię.

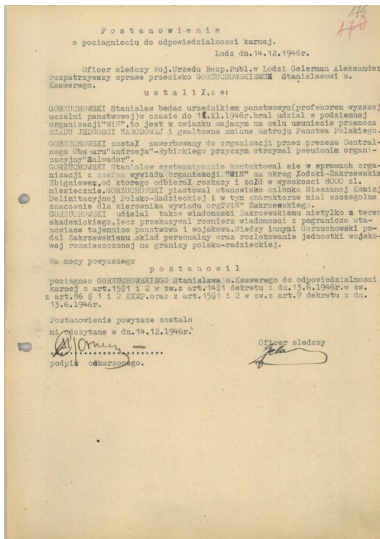
Współorganizator tajnego nauczania

W chwili wybuchu II wojny światowej wyjechał z Warszawy, a następnie udał się w kierunku Lublina. Kiedy

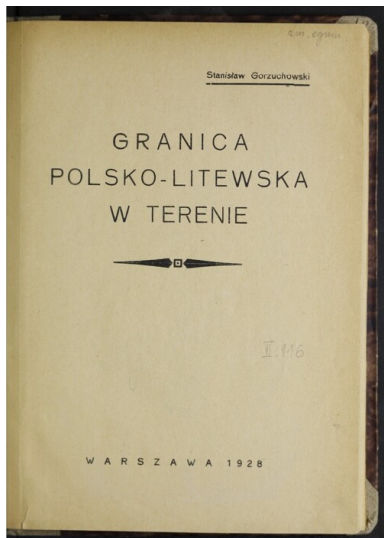

dotarł do tego miasta, zgłosił się do punktu zbornego i został wcielony do wojska. Po ewakuacji wojsk polskich udał się do Wilna, a stamtąd w głąb Litwy. Wzięty do niewoli przez Litwinów, został osadzony w obozie dla internowanych żołnierzy WP pod Kownem. Po krótkim, bo zaledwie dwutygodniowym pobycie, został z niego zwolniony i wyjechał do Wilna. Ponieważ przed rozpoczęciem działań wojennych był mieszkańcem stolicy, uzyskał zgodę na przejazd na tereny okupowane przez Niemców.

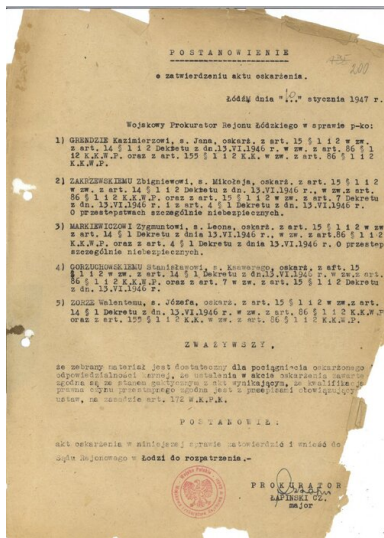
Gorzuchowski – podobnie jak inni ludzie nauki – mimo trwającej wojny, nie pozostawał obojętny wobec inicjatyw podjętych przez polskie władze podziemne, dotyczących kształcenia młodzieży. Jak zeznał w 1946 r., przyjął zaproszenie znajomych profesorów i naczelnika ds. szkolnictwa Zarządu Miejskiego Warszawy Kazimierza Pierackiego na zebranie kadry stołecznych szkół wyższych. Z ramienia władz Polski podziemnej organizatorem tych działań był późniejszy minister oświaty w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej Czesław Wycech. Ponieważ okupant zamykał polskie szkoły, nauczyciele i wykładowcy starali się kształcić młodzież potajemnie, dlatego podczas tego spotkania omówiono powoływanie do życia tajnych szkół wyższych. Prof. Gorzuchowski zeznał (nie ma takiej informacji w literaturze przedmiotu), że nawiązując do przedwojennych wzorców organizacji, podjął się prowadzenia Wyższej Szkoły Nauk Kolonialnych. Był jej kierownikiem do czasu wybuchu Powstania Warszawskiego. Celem działania szkoły było przygotowanie kadry, która mogłaby w przyszłości zająć się sprawami kolonialnymi. Większość słuchaczy Instytutu stanowili członkowie radykalnej prawicowej organizacji „Miecz i Pług”. Poza tym naukę w Instytucie podjęli między innymi członkowie PPS i Związku Strzeleckiego.

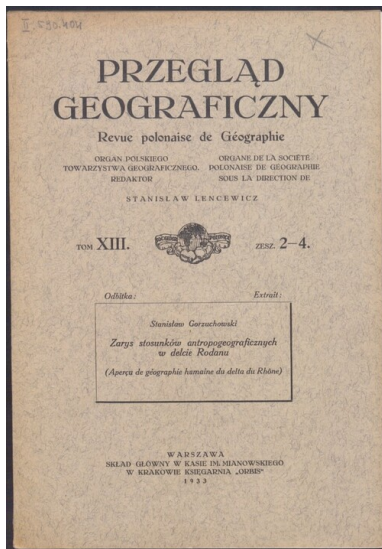
Pociągnąć do odpowiedzialności karnej. Z zasobu IPN

Ze zbiorów cyfrowych Biblioteki
Narodowej ("polona.pl")

Zbrodni ciąg dalszy... Akt
oskarżenia - zatwierdzony. Z
zasobu IPN

**Ze zbiorów cyfrowych Biblioteki
Narodowej ("polona.pl")**

W Związku Strzeleckim

Od 1942 r. prof. Gorzuchowski działał w nielegalnej organizacji niepodległościowej pod nazwą Związek Strzelecki pod dowództwem płk. Józefa Tunguza-Zawiślaka. Pełnił w niej funkcję referenta kulturalno-oświatowego przy Komendzie Głównej Związku. Do sierpnia 1944 r. zajmował głównie prowadzeniem na różnorodnych kursach wykładów z zakresu geografii oraz angażował wykładowców socjologii. Podjął się zadań, w których mógł najlepiej wykorzystać posiadaną wiedzę. Poza tym, wspomniane kursy miały nie tylko dostarczać młodzieży wiadomości merytorycznych, ale również wychowywać młode pokolenie w duchu patriotyzmu i walki z okupantem.

1 sierpnia 1944 r. z rozkazu płk. Tunguza-Zawiślaka udał się na Pragę, a stamtąd pojechał w rejon Mokotowa. Nie zdążył jednak wrócić – na Mokotowie zastał go wybuch Powstania Warszawskiego. Po trzynastodniowym udziale w walkach udało mu się wraz dwoma kolegami wydostać z okupowanej stolicy. Zatrzymał się w Zalesiu pod Warszawą, a następnie wyjechał do Częstochowy, gdzie zamieszkał do czasu wkroczenia do miasta Armii Czerwonej i „ludowego” Wojska Polskiego tj. do 16 stycznia 1945 r. W Częstochowie znów zajął się tajnym nauczaniem, zorganizował Wyższą Szkołę Handlową i został jej kierownikiem naukowym.

Pseudonim „Salwator”

Kilka tygodni po zakończeniu II wojny światowej Gorzuchowski powrócił do Warszawy. Ponownie zajął się

pracą dydaktyczną. Od 1 października 1945 r. rozpoczął pracę na Wydziale Geografii Uniwersytetu Łódzkiego oraz w filii warszawskiej Szkoły Głównej Handlowej w Łodzi. Początkowo dojeżdżał na zajęcia z Warszawy do Łodzi, dopiero w październiku 1946 r. przeniósł się na stałe do Łodzi.

Polska wyprawa wysokogórska do Ruwenzori w środkowej Afryce, 1939. Członkowie wyprawy przy samochodzie ciężarowym. Widoczni m.in.: doktor Tadeusz Wiśniewski, magister Tadeusz Pawłowski, docent Stanisław Gorzuchowski, antropolog Edward Loth. Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

W listopadzie 1945 r. wstąpił do organizacji WiN. Na potrzeby konspiracyjne przyjął pseudonim „Salwator”. Aktywną działalność w podziemiu prowadził do 10 listopada 1946 r., tj. do chwili aresztowania. Jego głównym zadaniem było zbieranie informacji w środowisku, w którym przebywał oraz przygotowywanie ekspertyz naukowych. Uzyskane informacje przekazywał – w formie pisemnej – Zbigniewowi Zakrzewskiemu „Bryle”. Opracowania te zawierały informacje, dotyczące sytuacji gospodarczej i społeczno-politycznej w Polsce oraz nastrojów wśród młodzieży akademickiej w Łodzi.

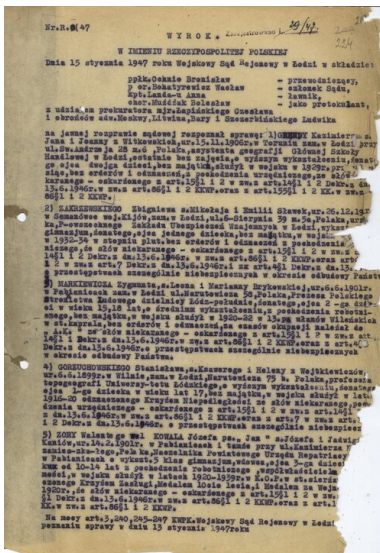
W Mieszanej Komisji Polski i ZSRS do Delimitacji Granicy

Oprócz pracy dydaktycznej oraz naukowej we wspomnianych uczelniach od kwietnia do listopada 1946 r. prof. Gorzuchowski pracował jako członek polsko-sowieckiej Mieszanej Komisji Delimitacyjnej. Komisja ta zajmowała się wyznaczaniem w terenie granicy wschodniej. Profesor pracował na odcinku od miejscowości Krynki do rejonu Suwałk. Pełnił funkcję przewodniczącego odcinka VI. Wykonując te obowiązki, miał dostęp do

materiałów stanowiących tajemnicę państwową, mógł też swobodnie przekraczać granicę na wyznaczonym odcinku i poruszać się w strefie nadgranicznej, co było szczególnie atrakcyjne z punktu widzenia wywiadu WiN. Wykorzystywał zaistniałą sytuację, żeby przekazywać organizacji dokumenty odnoszące się do prac Komisji. Znalazły się wśród nich: wewnętrzne instrukcje i zarządzenia Komisji, jej skład personalny, a także skład osobowy i rozlokowanie polskich jednostek wojskowych na granicy z ZSRS. Te ostatnie informacje, mogły być szczególnie przydatne do przeprowadzania przez granicę żołnierzy AK z dawnych Kresów Wschodnich RP na Białostoczyznę.

Aresztowanie i śledztwo

Prof. Gorzuchowski został zatrzymany w ramach aresztowań członków łódzkiej komendy WiN. 18 listopada 1946 r. - kilka dni po tym, jak funkcjonariusze zorganizowali „kocioł” w mieszkaniu sióstr Bronisławy i Heleny Borowskich przy ul. Piotrkowskiej 200 w Łodzi - on również trafił do aresztu WUBP.

Wyrok. Z zasobu IPN

210

artykuł 101 Dekretu G. 15. 6. 1946 r. za to że na mocy tegoż artykułu...
 6) Oskarżonego GONDUSZKOWICZA Stanisława s. Karłowicza urodz. w dniu 15. 12. 1912 r. w miejscowości...
 7) Oskarżonego SZYMA Walentego s. Józefa urodz. w dniu 15. 12. 1912 r. w miejscowości...
 Na mocy art. 101 Dekretu G. 15. 6. 1946 r. za to że na mocy tegoż artykułu...
 U z a s a d z a n i e

...wyrok... Z zasobu IPN

213

Informacji od S-5...
 4) Szansy GONDUSZKOWICZ Stanisław, jako profesor...
 5) Szansy SZYMA Walenty...
 U z a s a d z a n i e

...wyrok, wyrok... Z zasobu IPN

W czasie składania zeznań początkowo zaprzeczał, że znał Grendę jeszcze przed jego zatrudnieniem na Uł. Funkcjonariusze ujawnili też rolę Profesora w przekazywaniu WiN informacji o rozlokowaniu wojska na granicy i innych danych, w posiadanie których wszedł będąc członkiem Komisji Delimitacyjnej. Pośród różnorodnych dokumentów winowskich przejętych przez UB, znalazły się opracowania dotyczące sytuacji gospodarczo-politycznej w Polsce, napisane przez Gorzuchowskiego. Okazało się, że był on obserwowany w swoim rodzimym środowisku uczelnianym. W materiałach UB znajduje się donos napisany na niego przez studentkę,

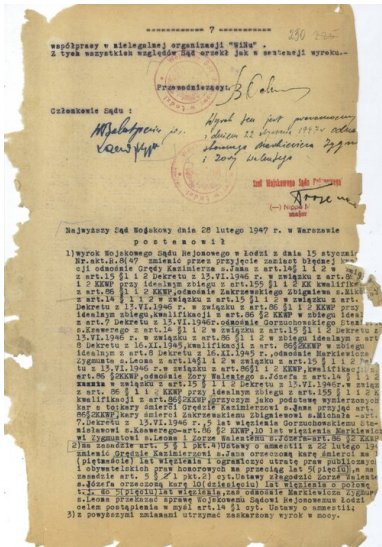
ukrywając się pod pseudonimem „Nieugięta”, w którym wprawdzie wyraziła swoją pochlebnią opinię na temat sposobu prowadzenia przez Profesora wykładów, ale jednocześnie skrytykowała jego zachowanie wobec studentów.

Senat Uczelni jednogłośnie podjął uchwałę, aby zwrócić się do Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Łodzi z prośbą o zastosowanie wobec prof. Gorzuchowskiego prezydenckiego aktu łaski. Rektor UŁ przygotował stosowną prośbę, podkreślając w niej rolę i zasługi Profesora, jako jednego z nielicznych w Polsce specjalistów w dziedzinie antropogeografii.

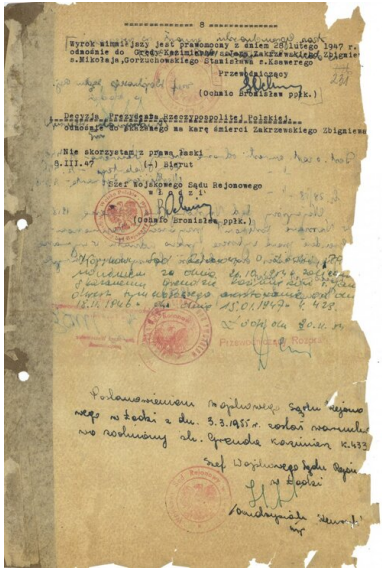
Śledztwo trwało dość krótko. Funkcjonariusze służby bezpieczeństwa sprawnie zebrali wystarczającą ilość dowodów na antypaństwową działalność Kazimierza Grendy, Zbigniewa Zakrzewskiego, Zygmunta Markiewicza, Stanisława Gorzuchowskiego i Walentego Zory. Rozprawa odbyła się 13 stycznia 1947 r. w siedzibie Wojskowego Sądu Rejonowego w Łodzi. Dwa dni później sąd w składzie: ppłk. Bronisław Ochnio (przewodniczący rozprawy), por. Wacław Bohatyrewicz (członek sądu) i kpt. Anna Landau (ławnik) wydał wyrok w sprawie kierownictwa łódzkiego okręgu WiN.

Wyrok, zabiegi o ułaskawienie i śmierć

Profesor Gorzuchowski został skazany na karę pięciu lat więzienia z utratą praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na dwa lata za przynależność do nielegalnej organizacji WiN, „mającej na celu usunięcie przemocą ustanowione zwierzchnie organa władzy Narodu oraz zmianę ustroju Państwa Polskiego”. Odpowiadał również za działanie na szkodę państwa, przejawiającą się poprzez przekazywanie dokumentów stanowiących tajemnicę państwową. Kazimierz Grenda i Zbigniew Zakrzewski skazani zostali na kary śmierci, a Zygmunt Markiewicz i Walenty Zora na 10 lat pozbawienia wolności. Najwyższy Sąd Wojskowy w Warszawie decyzją z 28 lutego 1947 r. zastosował wobec Kazimierza Grendy ustawę o amnestii i zmniejszył orzeczoną karę śmierci do 15 lat pozbawienia wolności. W stosunku do pozostałych skazanych Sąd utrzymał wyrok w mocy.

Instancje zbrodni... Z zasobu IPN

...wszystko w majestacie (bez)prawa. Z zasobu IPN

W związku z przetrzymaniem i procesem, sprawa prof. Gorzuchowskiego nie mogła pozostać niezauważona w środowisku naukowym oraz strukturach Uł. Była tematem posiedzenia Senatu Akademickiego Uczelni. Rektor Uniwersytetu prof. Tadeusz Kotarbiński przedstawił posiadane na ten temat informacje oraz zreferował zebrany rozmowę, jaką odbył z aresztowanym. Rektor odwiedził profesora, kiedy ten był przetrzymywany

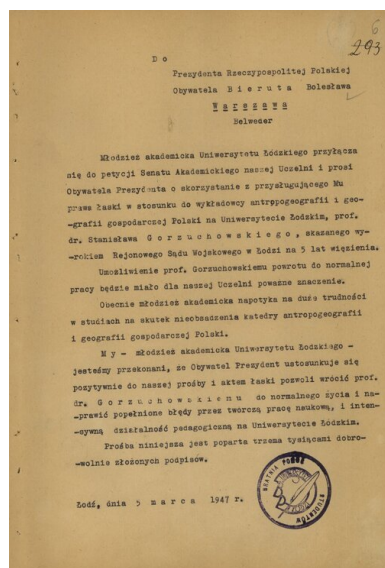
w więzieniu przy ul. Sterlinga w Łodzi.

Sprawa aresztowania prof. Gorzuchowskiego powróciła na forum obrad Senatu UŁ dwa miesiące później. W związku z tym, że 22 lutego 1947 r. ogłoszona została ustawa o amnestii i wielu więźniom politycznym zmniejszone zostały wyroki, zaistniała możliwość starania się o złagodzenie kary dla Profesora. Senat Uczelni – na posiedzeniu, które odbyło się w marcu tego roku – jednogłośnie podjął uchwałę, aby zwrócić się do Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Łodzi z prośbą o zastosowanie wobec prof. Gorzuchowskiego prezydenckiego aktu łaski. Rektor UŁ przygotował stosowną prośbę, podkreślając w niej rolę i zasługi Profesora, jako jednego z nielicznych w Polsce specjalistów w dziedzinie antropogeografii, cieszącego się sławą o międzynarodowym znaczeniu oraz autora 24 prac naukowych i wnioskował o przedterminowe zwolnienie go z więzienia.

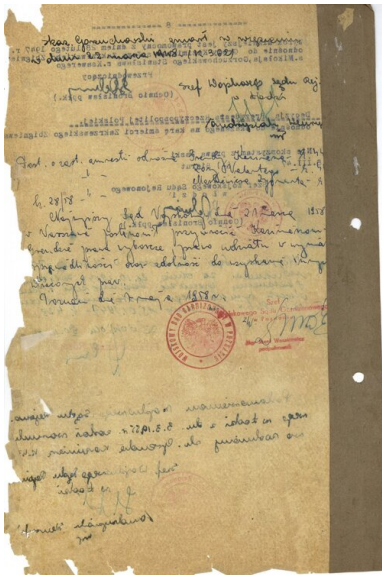
Los wykładowcy nie pozostał obojętny także studentom. Młodzież uniwersytecka wysłała do Bolesława Bieruta prośbę o zwrócenie mu – w akcie łaski – wolności, potwierdzoną trzema tysiącami podpisów, złożonych dobrowolnie przez studentów UŁ różnych kierunków i roczników. Napisali oni:

„Młodzież akademicka Uniwersytetu Łódzkiego przyłącza się do petycji Senatowi Akademickiemu naszej Uczelni i prosi Obywatela Prezydenta o skorzystanie z prawa łaski w stosunku do wykładowcy antropogeografii i geografii gospodarczej Polski na UŁ, prof. dr. Stanisława Gorzuchowskiego (...). Prośba niniejsza jest poparta trzema tysiącami dobrowolnie złożonych podpisów”.

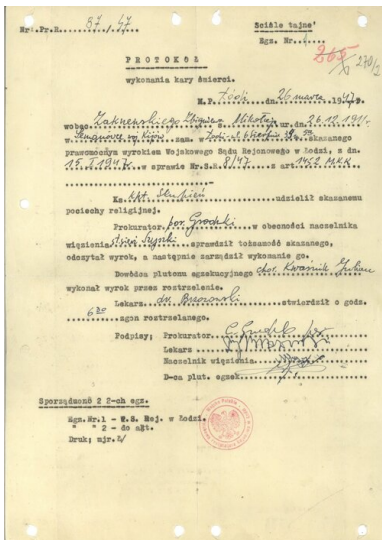
Ten spontaniczny akt odwagi ze strony młodych ludzi, którzy nie obawiali się wstawić za napiętowanym przez władze wykładowcą i jednocześnie działaczem nielegalnej organizacji niepodległościowej, wart jest szczególnej uwagi.

"Prośba [o życie dla prof. S. Gorzuchowskiego] jest poparta trzema tysiącami dobrowolnie złożonych podpisów." Z zasobu IPN

"... zmarł w więzieniu...". Z zasobu IPN

Nie wszyscy mieli "szczęście"
przeżyć do historii w buchalterii
szatana. Część (większość?)
ginęła "pod celą", tak że dziś stać
nas tylko na frazes: "w
niewyjaśnionych
okolicznościach". Z zasobu IPN

Prof. Gorzuchowski ze swej strony, wnioskował o udzielenie mu warunkowej przerwy w odbywaniu kary ze względu na pogarszający się stan zdrowia. Pismo w tej sprawie trafiło do prok. Czesława Szpądrońskiego, ówczesnego Szefa Wydziału Karnego Departamentu Służby Sprawiedliwości MON. Ten zaś zwrócił się do łódzkiej Prokuratury Rejonowej o nadesłanie opinii i orzeczenia lekarskiego dotyczącego skazanego. Podjęte starania nie przyniosły jednak oczekiwanego rezultatu. W aktach nie ma niestety dokumentacji medycznej, dlatego nie można stwierdzić, jak został oceniony stan zdrowia Profesora. Ostatecznie władze sądowe wydały decyzję, że może on nadal odbywać karę, pozostał więc w więzieniu. Nie doczekał końca - wydawałoby się krótkiego - wyroku. Zmarł we Wronkach 22 marca 1948 r. na zapalenie płuc.

COFNIJ SIĘ